

Homo-emancipatie op school

Bespreekbaarheid is niet genoeg

Homofobie wordt op scholen bestreden door homoseksualiteit bespreekbaar te maken. De praktijk laat zien dat dit weinig uithaalt. Peter Dankmeijer pleit voor een concretisering van doelen van homo-emancipatie, waarbij de heteronorm ter discussie wordt gesteld.

Peter Dankmeijer

In februari vond een landelijk symposium plaats waar de resultaten van een aantal proefprojecten rond homo-emancipatie in het onderwijs werd gepresenteerd. Helaas moesten de onderzoekers constateren dat de pilots uiteindelijk niet zo succesvol waren als gehoopt: er was veel bereikt, maar de effecten op de leerlingen bleken gering. En dat terwijl de pilots waren opgezet omdat bestaande vormen van voorlichting en lespakketten te weinig opleverden om scholen echt veiliger te maken voor homojongeren. Wat schort er aan de homo-emancipatie op scholen?

Authentieke voorbeelden

Door het grote publiek, maar ook vaak door homo's en lesbo's zelf wordt voorlichting vaak gezien als hét middel tegen homofobie. Traditioneel wordt de voorlichting in het middelbaar onderwijs verzorgd door lokale homo-/lesbische organisaties. Maar na dertig jaar is er nog geen merkbare verandering binnen scholen. Daar is een aantal redenen voor te geven.

Allereerst het beperkte bereik van de voorlichting. Er zijn zo'n twintig groepen homo-/lesbische vrijwilligers in Nederland. Zij hebben elk, met uitzondering van de grotere groep in Amsterdam, tussen de vijf en vijftien vrijwilligers. Het is voor hen onmogelijk om alle scholen te bezoeken. Uit on-

derzoeken uit de jaren tachtig bleek dat in totaal slechts zo'n dertien procent van de scholen voor voortgezet onderwijs werd bereikt.

Een tweede reden voor het beperkte effect van de voorlichting is de setting. De sessies duren meestal één tot anderhalf uur. Vaak ontbreekt een voorbereiding of nagesprek. Zodra de leerlingen de klas uitlopen, komen ze weer terecht in een sfeer waarin homo een veelgebruikt scheldwoord is. Docenten of directie grijpen niet in. In zo'n omgeving mag je niet verwachten dat een positief effect lang aanhoudt. De effecten van de voorlichting op de korte termijn zijn helaas niet beschreven.

Elke voorlichtingsgroep werkt autonoom en vaak heeft zelfs elke voorlichter haar of zijn eigen ideeën over wat werkt en wat niet. In de praktijk is het zeer persoonsgebonden werk. De kracht daarvan kan liggen in het authentieke verhaal en de impact die een voorlichter door een unieke persoonlijke aanpak kan hebben. Aan de andere kant is persoonlijke ervaring met homofobie vaak niet genoeg om leerlingen duidelijk te maken waarom discriminatie afkeurenswaardig is en niet elke vrijwilliger heeft de vaardigheden om het groepsproces in goede banen te leiden.

Empowerment Lifestyle Services, kenniscentrum seksuele diversiteit in het onderwijs, heeft een jaar geleden getracht om toch een algemene beschrijving van de diverse werkwijzen te geven. De

meeste voorlichters stellen hun eigen coming-out verhaal centraal. De leerlingen mogen alles vragen, waarop de voorlichters eerlijk antwoorden. Zo ontstaat een open sfeer waarin vervolgens ook de ideeën van de leerlingen aan bod kunnen komen. Uit de reacties op het verhaal en uit de vragen blijkt vaak dat de leerlingen bevooroordeeld zijn. Ze hebben een overtrokken en negatief beeld van homo's en lesbo's. Doordat de voorlichters authentieke voorbeelden van zelfverzekerde homo's en lesbo's vormen, kunnen de leerlingen hun negatieve oordelen nuanceren. Dit werkt vooral goed in de autochtone klas. Onder allochtone leerlingen heeft de openlijke homoseksualiteit van de voorlichters al snel een contraproductief effect. In hun thuisculturen bestaat geen verwondering voor openlijk afwijken van je omgeving, en wordt homoseksualiteit veelal als een verwerpelijke identiteit beschouwd.

Als het gesprek goed wordt geleid, kunnen de jongeren gaan inzien dat homoseksuelen zoals de voorlichters geen positieve uitzondering maar regel zijn. De jongeren zullen zich ook bewust worden dat hun vooroordelen hen belemmeren om adequaat te reageren op dingen die afwijken van wat ze gewend zijn. Voorlichters noemen dit proces het 'bespreekbaar maken van homoseksualiteit', maar het gaat eigenlijk meer om het doorbreken van vooroordelen. Welke vooroordelen moeten worden weggenomen, daarover verschillen de meningen. Sommige voorlichtingsgroepen (vooral buiten de Randstad) willen aantonen dat homo's heel gewoon zijn, terwijl andere groepen (vooral in de grote steden) meer een discussie over diversiteit en verschillen willen aangaan.

Bespreeken

Elke paar jaar staat er een groep of instelling op die meent dat voorlichting door vrijwilligers niet volstaat en dat er een groter bereik moet zijn. Daardoor heeft de productie van lespakketten in de loop der jaren een grote vlucht genomen. Niet zelden bestaat de kern van het lespakket uit een video die de kosten kan opdrijven, maar de looptijd niet bevordert. Een video is nu eenmaal door wijzigingen in de mode en in spraakgebruik onder jongeren binnen een jaar of drie achterhaald.

Maar belangrijker is dat de meeste makers nauwelijks na lijken te denken over wat zij met hun les-

pakket willen bereiken. Alsof elke aandacht voor of bespreking van homoseksualiteit per definitie goed is. Dus men mixt wat gegevens over homoseksualiteit met een paar bewustwordingsoefeningen ("wat vind je daar nu zelf van?") en hoopt er het beste van. Een goede docentenhandleiding, die aangeeft welke moeilijke reacties je kunt verwachten en wat je dan kunt doen, ontbreekt bijna altijd. Terwijl docenten juist kampen met de grote vraag wat zij moeten doen met heftige negatieve reacties, die in de hele klas weerklank lijken te vinden. Het is dus geen wonder dat de meeste lespakketten nauwelijks gebruikt worden door docenten.

Om al deze valkuilen en losse producten te vermijden, is in de afgelopen jaren via proefprojecten gepoogd verandering in de school als geheel tot stand te brengen. De participerende scholen hebben in ieder geval de doelen van hun projecten geformuleerd.

Een school in Nijmegen koos bijvoorbeeld voor "bespreekbaarheid van homoseksualiteit in alle onderdelen van de school". De school werd over het geheel genomen veilig geacht, maar de beleving van homoseksualiteit was negatief. Er werd wel gescholden, maar verder werd er nooit over homoseksualiteit gesproken. Een soort taboe dus, dat doorbroken moest worden met meer vanzelfsprekende aandacht, om zo de acceptatie te bevorderen. Dus: 'bespreekbaarheid', of beter: 'bespreken' als middel tot acceptatie.

De school wees een coördinator aan die er samen met verschillende vaksecties voor zorg droeg dat homoseksualiteit in diverse lessen regelmatig aan de orde kwam. De docenten interviewden elkaar over de sfeer op school en spraken daarbij ook steeds over homoseksualiteit. De per-

soonlijke aanpak in deze methodiek beviel uitstekend. Docenten konden hun eigen ei kwijt zonder stelling te hoeven nemen over homoseksualiteit; de aanpak was niet belerend. Toch was de conclusie altijd ongeveer dezelfde: we willen dat het hier voor iedereen veilig en prettig is. Homo zijn ligt misschien niet in ieders belevingswereld, maar dat is geen reden om je ertegen af te zetten. De aanpak was zo populair, dat hij ook werd ingezet onder leerlingen: bovenbouwleerlingen interviewden onderbouwleerlingen over de gewenste sfeer op school. De resultaten gebruikte men om het beleid rond schoolklimaat aan te passen. De

methode zorgde voor een breed draagvlak voor samenwerking aan veiligheid op school, ook ten aanzien van homoseksualiteit.

Maar toen na twee jaar de effecten werden gemeten, bleken deze niet onverdeeld gunstig, in tegendeel. De onderzoekster constateert: "Op school B [...] zijn [de leerlingen] positiever gaan denken over jongens die met jongens zoenen en meisjes die met meisjes zoenen. Tegelijkertijd wordt hier 'homo' vaker als scheldwoord gebruikt, en is de sociale steun aan gepeste homoseksuele of lesbische medeleerlingen afgenomen."

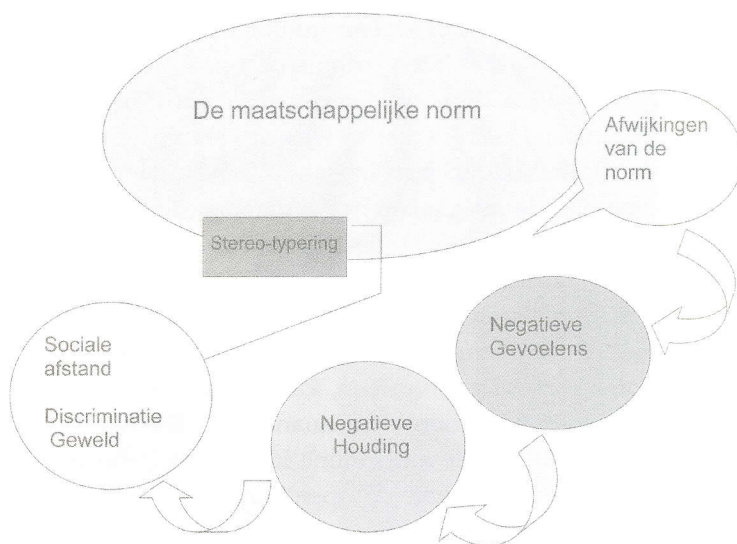
Of het nu om voorlichting, lespakketten of schoolbeleid gaat, men gebruikt 'bespreekbaarheid' geregeld als doel voor homo-emancipatie. Vaak zijn de ontwikkelaars of uitvoerders zich nauwelijks bewust waarom ze dat doel stellen. 'Bespreekbaarheid' kan immers nooit een doel op zich zijn. Want stel dat men homoseksualiteit bespreekbaar maakt, maar alle besprekingen zijn negatief?

Emotionele afweer

Onder de dekmantel van 'bespreekbaarheid' schuilt de veronderstelling dat homoseksualiteit taboe is en dat meer bespreken zal helpen om het taboe te doorbreken. En daarvóór ligt de veronderstelling dat het taboe zelf de oorzaak is van homovijandigheid. Mijns inziens zijn deze veronderstellingen misverstanden, die leiden tot ineffektieve vormen van voorlichting en beleid.

Ik wil niet ontkennen dat er sprake is van een zeker taboe. De meeste mensen vinden homoseksualiteit iets waar je maar beter niet over kunt spreken, zeker niet in het openbaar. Denkt u dat ik overdrijf? Dan nodig ik u uit voor een kleine test. Wanneer u de volgende keer in een volle bus of treincoupé zit, bespreek dit artikel dan eens met een kennis. Gebruik regelmatig het woord homoseksualiteit en let dan op de reacties van uw gesprekspartner en van de onwillekeurige toehoorders. Let ook op uw eigen gevoel. U zult merken dat homoseksualiteit tegenwoordig weliswaar in theorie niet meer taboe is, maar in de praktijk nog steeds ongemakkelijke gevoelens kan opwekken.

Het taboe rond homoseksualiteit is echter niet het probleem op zich. Taboes worden immers ingesteld om afkeurenswaardige zaken die we niet kunnen afschaffen, zoveel mogelijk te isoleren van het dagelijkse leven. Het wezenlijke knelpunt zit hem dan ook in de afkeurenswaardigheid, niet in de onbesprokenheid.

Dat leidt tot de vraag wat we dan wel zouden moeten doen. In wezen is dit een terugkeer naar de basisvraag: wat is homovijandigheid, en wat is homo-emancipatie die dat wil bestrijden?

Onder kinderen en jongeren leeft een groot aantal onuitgesproken normen over rolgedrag, relatievorming en erotiek. Samenvattend, en enigszins gechargeerd, zouden we kunnen zeggen dat jongeren ervan uitgaan dat: iedereen heteroseksueel is; iedereen een romantische, 'eeuwigdurende', monogame relatie nastreeft; zo'n relatie leidt tot een gezin waarin een min of meer duidelijke seksroverdeling bestaat; niemand wil afwijken van de eigen omgeving en dat iedereen afwijkende gevoelens of gedrag daarom verbergt.

De publiciste Alice Schwartzer noemde dit complex van waarden reeds in 1977 'de norm van heteroseksualiteit' (zie afbeelding). Veel jongeren voelen zich onzeker als ze andere jongeren of volwassenen tegenkomen die niet (geheel) voldoen aan deze norm. Ze reageren vaak met een emotionele afweer. Als hun negatieve emoties bevestigd worden, zetten ze zich vast in rigide meningen en een negatieve houding. Uit zo'n negatieve houding komt vervolgens negatief gedrag voort, zoals het aan anderen onthouden van sociale steun, afstand nemen, discriminatie en soms zelfs geweld. Afwerende jongeren nemen afstand van mensen die zij veroordelen. Daardoor zien zij deze mensen minder als echte 'personen'. Er ontstaat een stereotypering van de meest opvallende of meest afwijkende kenmerken, die ze vervolgens toeschrijven aan alle 'leden' van de groep. Door een negatieve stereotypering zien zij deze mensen als sterker afwijkend van de norm, en dat roept weer een negatieve emotionele reactie op. Kortom: er

ontstaat een vicieuze cirkel. In een training voor docenten noemt Empowerment Lifestyle Services dit schema 'de discriminatiespiraal'. Homo-emancipatie is volgens dit model dus onderdeel van twee bredere processen: ten eerste dat van het nuanceren van rigide 'hetero'normen, en ten tweede van het leren omgaan met verschillen in het algemeen.

Scherpe gedragsdoelen

Om homo-emancipatie meer effectief te bevorderen zullen we meer concreet moeten worden in onze doelen. Voorlichting door vrijwilligers die hun authentieke verhalen vertellen, zou zich specifiek kunnen richten op het ontwarren van stereotypen in de context van heteronormativiteit. Dan kunnen de voorlichters echter niet meer aankomen met de bewering dat homo's ook gewoon of normaal zijn waarmee ze juist weer zouden bevestigen dat zij voldoen aan de heteronorm.

Lespakketten die door veelal heteroseksuele docenten worden gebruikt, zijn bij uitstek geschikt om de leerlingen aan het denken te zetten over hun eigen heteronormen. Misschien moeten nieuwe lespakketten wat minder over 'homo' gaan en wat meer over hoe jongeren stereotiep denken over heteroseksualiteit, homoseksualiteit, seksualiteit en relaties.

Schoolbeleid, maar ook lessen en voorlichting zelf, zou een stuk strakker kunnen worden ingezet als de doelen wat concreter waren. Dan denk aan doelen als: het voorkomen dat leerlingen niet naast iemand willen zitten omdat ze denken dat de ander homo of lesbo is. Of niet samen huiswerk willen maken, of niet mee op schoolreis willen. Dit noemt men het verkleinen van de sociale afstand. Een serie verdergaande doelen draait rond sociale steun: wat zou je doen als iemand in je klas homo blijkt te zijn en gepest wordt? Laat je die dan vallen, steun je die dan? Steun je die ook als het ten koste gaat van je eigen positie in de klas?

Bespreekbaarheid van homoseksualiteit anno 2008? Het is niet genoeg meer. Het moet concreter kunnen. Mijn suggestie is om de afstand die hetero's tot homo's nemen te verkleinen en te zorgen dat men actief ingrijpt bij homofoob pesten. Met of zonder bespreekbaarheid.

Peter Dankmeijer (1957) is directeur van Empowerment Lifestyle Services, kenniscentrum seksuele diversiteit in het onderwijs. Daarnaast werkt hij als senior adviseur bij MOVISIE, Kennis en advies voor maatschappelijke ontwikkeling

Bronnen

Empowerment Lifestyle Services, www.empower-ls.com

Alice Schwarzer (1975), *Der kleine Unterschied und seine großen Folgen*

dossier

Maakbaar lichaam?

De mogelijkheden om tegemoet te komen aan heersende idealen rond uiterlijk en lichamelijke schoonheid, zijn groter dan ooit. Al die mogelijkheden, van cosmetica tot ingrijpende operaties, hebben echter ook hun keerzijde. In 2007 gaf de documentaire *Beperkt houdbaar* een impuls aan discussies over de maakbaarheid van het lichaam. Is er sprake van een schoonheidswang ingegeven door commerciële belangen, die leidt tot een negatief zelfbeeld van vrouwen? Of gaat het om een vrije keuze waarbij vrouwen de risico's voor lief nemen? Van een aanklacht tegen de cosmetische industrie kwam het niet, maar daarmee is de discussie rondom schoonheidsidealen nog niet van de baan. Dit dossier geeft een beeld van de ontwikkelingen aan de hand van artikelen uit dagbladen en sluit af met een literatuurlijst.

U kunt dit dossier voor € 9.80 (excl. verzendkosten) bestellen bij Vrouwendocumentatiecentrum De Feeks
tel: 024 323 02 76
feeksdocus@vrouwen.net
www.defeeks.nl

